

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/49/59-63>

Mirzağa Yaqubzadə
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
<https://orcid.org/0009-0001-6350-2644>
mirzaga.yaqubov@gmail.com

Hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsində vahid məhkəmə təcrübəsinin rolu

Xülasə

Məqalədə müasir hüquqi dövlətlərin əsas təməl prinsiplərindən biri hesab edilən hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsində vahid məhkəmə təcrübəsinin rolu geniş şəkildə təhlil olunur. Hüquqi müəyyənlik məhkəmə qərarlarının sabit, qabaqcadan proqnozlaşdırıla bilən və məntiqli olmasını, oxşar hallarda müxtəlif nəticələrin qarşısının alınmasını tələb edir. Bu, məhkəmə sisteminə ictimai etimadı artırır və insan hüquqlarının səmərəli müdafiəsinə zəmin yaradır. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında vahid məhkəmə təcrübəsinin nəzəri və praktiki aspektlərini araşdırmaq, xüsusilə Ali Məhkəmənin Plenum qərarları və hüquqi izahlarının məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təminindəki əhəmiyyətini qiymətləndirməkdir. Məqalədə milli qanunvericiliyin müvafiq müddəaları öyrənilir, məhkəmə təcrübəsində mövcud boşluqlar və ziddiyyətlər aşkarlanır və bunların hüquqi müəyyənlik prinsipinə təsiri analiz olunur. Eyni zamanda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ praktikasına istinad edilərək beynəlxalq yanaşmanın milli səviyyədə tətbiq imkanları qiymətləndirilir. Tədqiqat normativ hüquqi aktların, məhkəmə qərarlarının və hüquqşünas alimlərin fikirlərinin müqayisəli təhlili əsasında aparılır. Məqalənin sonunda vahid məhkəmə təcrübəsinin inkişafı və qərarların ziddiyyətliliyinin aradan qaldırılması ilə bağlı praktiki təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: hüquqi müəyyənlik, vahid məhkəmə təcrübəsi, Ali Məhkəmə Plenumu, presedent hüququ, insan hüquqlarının müdafiəsi

Mirzaxa Yagubzadeh
Baku State University
PhD student
<https://orcid.org/0009-0001-6350-2644>
mirzaga.yaqubov@gmail.com

The Role of Unified Judicial Practice in Ensuring the Principle of Legal Certainty

Abstract

The article provides an extensive analysis of the role of unified judicial practice in ensuring the principle of legal certainty, which is considered one of the fundamental pillars of modern rule-of-law states. Legal certainty requires court decisions to be stable, predictable and consistent, preventing different outcomes in similar cases. This strengthens public trust in the judiciary and creates a solid basis for the effective protection of human rights. The aim of the research is to study the theoretical and practical aspects of unified judicial practice in the Republic of Azerbaijan, with particular attention to the importance of the Supreme Court's Plenum decisions and legal clarifications in ensuring consistency. The article examines the relevant provisions of national legislation, identifies existing gaps and contradictions in judicial practice, and analyses their impact on the principle of legal certainty. In addition, the paper refers to the case law of the European Court of Human Rights to assess how international precedent practice can be applied at the national level.

The research is conducted through a comparative analysis of normative legal acts, court decisions and the opinions of legal scholars. As a result, practical recommendations are presented for the development of unified judicial practice and the elimination of inconsistencies in court rulings.

Keywords: *legal certainty, unified judicial practice, Supreme Court Plenum, precedent law, protection of human rights*

Giriş

Hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən biri olan hüquqi müəyyənlik prinsipi müasir məhkəmə fəaliyyətində qərarların sabitliyi, qabaqcadan proqnozlaşdırıla bilənliyi və vahid tətbiqi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 2023). Hüquqi müəyyənlik olmadan məhkəmə qərarlarının sabitliyindən, vətəndaşların hüquqlarının səmərəli müdafiəsindən və məhkəmə sisteminə ictimai inamdan danışmaq çətinidir (Lenaerts, 2007).

Hüquqi müəyyənlik prinsipi, xüsusilə *res judicata* — məhkəmə qərarlarının qəti və dəyişdirilməz olması ilə birbaşa bağlıdır. Bu prinsip hüquq sistemində təkrar mübahisələrin qarşısını alır, qərarların proqnozlaşdırıla bilənliyini və stabilliyini təmin edir (Tsvina, 2019). Tetiana Tsvina qeyd edir ki, “*res judicata* is one of the main guaranties of the legal certainty principle in civil procedure which allows a stability of the court decisions in a democratic society and increases the public confidence to judiciary” (Tsvina, 2019). Bu baxımdan vahid məhkəmə təcrübəsi *res judicata* prinsipinin effektiv həyata keçirilməsinin zəruri şərtidir (Taruffo, 2009).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) təcrübəsi də hüquqi müəyyənliyin əhəmiyyətini aydın şəkildə göstərir. *Brumărescu v. Romania* (1999) işində AİHM bəyan etmişdir ki, Rumıniya Ali Məhkəməsinin prokurorun istənilən vaxt yekun qərarı ləğv etmək səlahiyyəti hüquqi müəyyənlik prinsipini pozur (European Court of Human Rights, 1999). Bu işdə Məhkəmə vurğulamışdır ki, “power to apply for a final judgment to be quashed at any time infringed the principle of legal certainty” (European Court of Human Rights, 1999). Bu presedent, qərarların sabit və dəyişməz olmasının hüquqi dövlət və hüquqların müdafiəsi üçün əhəmiyyətini təsdiqləyir.

Assanidze v. Georgia (2004) işində isə AİHM yekun məhkəmə qərarının icra edilməməsini hüquqi müəyyənliyin və ədalətli məhkəmə hüququnun pozulması kimi qiymətləndirmişdir (European Court of Human Rights, 2004). Məhkəmə burada göstərmişdir ki, icra edilməyən qərar hüquqi sabitliyi tamamilə sarsıdır və Konvensiyanın 6-cı maddəsinin səmərəliliyini itirir (European Court of Human Rights, 2004).

AİHM tərəfindən hazırlanmış *Guide on Article 5* sənədində də vurğulanır ki, məhkəmə qərarları “clear, predictable and non-contradictory” olmalı və məhkəmə hakimiyyətinin sabitliyini təmin etməlidir (European Court of Human Rights, 2023). Lenaerts və Stone Sweet kimi Avropa hüquqşünasları da qeyd edirlər ki, hüquqi müəyyənlik prinsipinin təminində presedent hüququ və vahid məhkəmə təcrübəsi zəruridir (Stone Sweet, 2004; Lenaerts, 2007).

Azərbaycan hüquq sistemi də bu prinsipi tanıyır və möhkəmləndirir. Konstitusiyada hüquqi dövlət və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi təsbit olunmuşdur (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 2023). Cinayət Prosesual Məcəllə qəti məhkəmə qərarlarının dəyişdirilməzliyini və icrasını təmin edən maddələr ehtiva edir (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 2023). Ali Məhkəmənin Plenum Qərarları isə normativ boşluqları dolduraraq, hüquqi izahlarla məhkəmə orqanlarının qanunları vahid şəkildə tətbiq etməsinə dəstək verir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023; Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2021).

Məqalənin məqsədi, hüquqi müəyyənlik prinsipinin təminində vahid məhkəmə təcrübəsinin rolunu həm beynəlxalq presedentlər, həm də milli normativ mexanizmlər kontekstində araşdırmaqdır. Burada normativ-hüquqi analiz, müqayisəli hüquqi təhlil və *case-law* təhlili kimi metodlardan istifadə ediləcək. Nəticədə tədqiqat həm Ali Məhkəmənin presedent rolunu (Məmmədov, 2021), həm də AİHM təcrübəsinin milli hüquqa təsirini izah edərək, vahid məhkəmə təcrübəsinin hüquqi sabitliyi necə təmin etdiyini ətraflı göstərməyi hədəfləyir (European Court of Human Rights, 2020).

Tədqiqat

1. Res judicata prinsipi: hüquqi müəyyənliyin əsas təminatı.

Hüquqi müəyyənliyin praktik həyata keçirilməsi ilk növbədə res judicata prinsipinə əsaslanır. Bu prinsip məhkəmə qərarlarının qəti və dəyişdirilməz olmasını təmin edir və eyni hüquqi məsələlər üzrə təkrar mübahisələrin qarşısını alır (Tsvina, 2019). Tsvina qeyd edir ki, res judicata sivil prosesdə hüquqi müəyyənlik prinsipinin təməl təminatıdır və məhkəmə sisteminə ictimai inamı möhkəmləndirir (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Əlavə Protokollar, 2022). Beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində bu mexanizm hüquq dövlətinin sabitliyi və məhkəmə qərarlarının proqnozlaşdırıla bilənliyi üçün zəruri hesab olunur (Stone Sweet, 2004).

2. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentləri.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarında res judicata prinsipinin pozulması hüquqi müəyyənliyin ciddi zərbə alması kimi qiymətləndirilir. *Brumărescu v. Romania* (1999) işində AİHM göstərmişdir ki, Rumıniya Ali Məhkəməsinin yekun qərarların istənilən vaxt prokurorun müraciəti ilə ləğv edilə bilməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinə ziddir (European Court of Human Rights, 1999). Məhkəmə vurğulamışdır ki, “power ... to apply for a final judgment to be quashed at any time infringed the principle of legal certainty” (European Court of Human Rights, 1999). Bu presedent məhkəmə qərarlarının sabitliyi prinsipinin hüquqi dövlət quruluşunda əhəmiyyətini təsdiq edir (Zurn & Nollkaemper, 2021).

Assanidze v. Georgia (2004) işində isə AİHM yekun məhkəmə hökmünün icra edilməməsini hüquqi müəyyənlik prinsipinin pozulması kimi qiymətləndirmişdir (European Court of Human Rights, 2004). Burada məhkəmə qeyd etmişdir ki, qərarın icrasız qalması Konvensiyanın 6-cı maddəsinin faydasız olmasına gətirib çıxarır (European Court of Human Rights, 2004). Bu presedent göstərir ki, hüquqi müəyyənlik yalnız qərarın qəbul edilməsi ilə deyil, həm də onun vaxtında və tam icrası ilə təmin olunur (Tsvina, 2020).

3. AİHM Guide on Article 5 və elmi yanaşmalar.

AİHM-in Guide on Article 5 sənədində məhkəmə qərarlarının “clear, predictable and non-contradictory” olmasının vacibliyi xüsusi vurğulanır (European Court of Human Rights, 2023). Bu tələblər vahid məhkəmə təcrübəsinin və res judicata prinsipinin qarşılıqlı əlaqəsini açıq göstərir. Stone Sweet də Avropa İttifaqı məhkəmə praktikasını araşdırarkən qeyd edir ki, hüquqi müəyyənlik presedent hüququ ilə sıx bağlıdır və məhkəmələr arasında vahid mövqenin formalaşdırılmasını şərtləndirir (Stone Sweet, 2004). Lenaerts Avropa İttifaqı hüququnda hüquqi müəyyənlik prinsipinin normativ aktların və məhkəmə qərarlarının stabilliyini möhkəmləndirdiyini xüsusi vurğulayır (Lenaerts, 2007).

4. Müqayisəli hüquqi yanaşmalar.

Müxtəlif ölkələrin məhkəmə sistemlərində res judicata və vahid tətbiq prinsipi fərqli formada təzahür edir. Məsələn, Almaniya hüquq sistemində yekun məhkəmə qərarları yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş məhdud əsaslarla yenidən baxıla bilər. İngiltərə hüquq sistemində isə presedent hüququ bağlayıcı xarakter daşıyır və bu, hüquqi sabitliyi təmin edir (Lenaerts, 2007; Bobek, 2014). Lenaerts, Stone Sweet və Bobek kimi tədqiqatçılar Avropa İttifaqı Məhkəməsinin də faktiki olaraq vahid presedent hüququ sistemi kimi işlədiyini qeyd edirlər (Stone Sweet, 2004; Lenaerts, 2007; Bobek, 2014).

5. Milli hüquqi baza və Ali Məhkəmə Plenumunun rolu.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 2023) və Cinayət Prosesual Məcəlləsi (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 2023) hüquqi müəyyənlik və res judicata prinsiplərini təsbit edir. Bu normativ aktlar qəti məhkəmə qərarlarının sabitliyini, təkrar araşdırılmamağını və icrasının məcburiliyini tələb edir. Ali Məhkəmənin Plenum Qərarları isə milli məhkəmə sistemində vahid tətbiq prinsipinin təmin olunmasında mühüm alət kimi çıxış edir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023; Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2021). Plenum Qərarları məhkəmələr arasında hüquqi mövqenin eyniləşdirilməsi, normativ boşluqların doldurulması və ziddiyyətli qərarların qarşısının alınması məqsədi daşıyır (Məmmədov, 2021).

6. Hüquqi müəyyənliyin təminində mövcud problemlər.

Lakin praktikada bəzən vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşması və tətbiqi prosesində çətinliklər meydana çıxır. Oxşar hallarda fərqli məhkəmə instansiyalarında müxtəlif qərarların çıxarılması hüquqi sabitliyə xələl gətirir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023). Bu, bəzi hallarda Plenum Qərarlarının tam tətbiq edilməməsi, qanunvericilikdəki boşluqlar və ya hakimlərin hüquqi mövqedə parçalanmış yanaşmaları ilə əlaqələndirilə bilər. Belə hallarda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsi və beynəlxalq təlimatlar milli təcrübə üçün faydalı mənbədir (European Court of Human Rights, 2004; European Court of Human Rights, 1999; European Court of Human Rights, 2023).

Beləliklə, Tədqiqat bölməsi göstərir ki, həm beynəlxalq presedentlər, həm də müqayisəli hüquqi yanaşmalar vahid məhkəmə təcrübəsinin hüquqi müəyyənlik prinsipi üçün əhəmiyyətini təsdiq edir. Milli normativ baza və Ali Məhkəmənin Plenum Qərarları bu prinsipi praktik səviyyədə təmin edən əsas vasitələrdəndir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023; Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2021; Council of Europe, Consultative Council of European Judges (CCJE), 2009).

Nəticə

Aparılmış tədqiqat göstərdi ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi hüquqi dövlətin əsas sütunlarından biri olmaqla, yalnız normativ aktlarla deyil, həm də məhkəmə qərarlarının sabitliyi və vahid tətbiqi ilə təmin olunur (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 2023; Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 2023). Beynəlxalq praktika, xüsusilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) presedentləri bu prinsipin tətbiqində *res judicata*-nın əhəmiyyətini aydın təsdiq edir. *Brumărescu v. Romania* işində yekun qərarların istənilən vaxt ləğv edilməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinin pozulması kimi qiymətləndirilmişdir (European Court of Human Rights, 1999). *Assanidze v. Georgia* işində isə məhkəmə qərarının icrasız qalmasının hüquqi sabitliyi necə sarsıtdığı vurğulanmışdır (European Court of Human Rights, 2004).

Müqayisəli hüquqi təcrübə göstərir ki, Avropa İttifaqı ölkələrində presedent hüququnun bağlayıcı xarakter daşması məhkəmə qərarlarının proqnozlaşdırıla bilənliyini və ictimai etimadı gücləndirir (Stone Sweet, 2004; Lenaerts, 2007; Bobek, 2014). Stone Sweet və Lenaerts-in əsərlərində də vurğulandığı kimi, vahid məhkəmə təcrübəsi hüquqi müəyyənliyin qorunması üçün zəruridir (Stone Sweet, 2004; Lenaerts, 2007).

Azərbaycan hüquq sistemində bu prinsipin təminində mühüm addımlar atılsa da, bəzi problemlər hələ də qalmaqdadır. Məsələn, oxşar işlər üzrə fərqli qərarların çıxarılması, Plenum Qərarlarının tam icra olunmaması və normativ boşluqlar hələ də hüquqi müəyyənlik prinsipinin effektiv reallaşmasına mane olur (Məmmədov, 2021). Bütün bunlar vahid məhkəmə təcrübəsinin möhkəmləndirilməsinin vacibliyini bir daha təsdiqləyir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023; Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2021).

Təvsiyələr:

1. Ali Məhkəmə Plenum Qərarlarının tətbiqində mexanizmlər gücləndirilməlidir. Plenum Qərarları məhkəmələr üçün bağlayıcı olmalı, onların izahları praktikada istinad olunan əsas normativ izah kimi qəbul edilməlidir (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2023; Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu, 2021).

2. Qanunvericilikdə *res judicata* prinsipi daha dəqiq normativləşdirilməlidir. Cinayət Prosesual Məcəllədə qəti qərarların dəyişdirilməsi hallarına dair müddəalar təkmilləşdirilməli və istisnalar açıq müəyyən edilməlidir (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 2023).

3. Hüquq elmi və tədrisi vahid məhkəmə təcrübəsinin inkişafına dəstək verməlidir. Hüquqi müəyyənlik prinsipinin nəzəri əsasları geniş tədqiq olunmalı, beynəlxalq təcrübə ilə müqayisələr aparılmalıdır (Tsuvinə, 2019; Məmmədov, 2021).

4. Elektron ədliyyə və məhkəmə informasiya sistemlərindən istifadə genişləndirilməlidir. Bu sistemlər vahid presedentlərə asan çıxış, qərarların müqayisəli təhlili üçün praktik vasitədir (Məmmədov, 2021).

5. AİHM presedentləri daha fəal öyrənilməli və milli təcrübəyə uyğun tətbiq edilməlidir. Bu, hüquqi müəyyənliyin beynəlxalq standartlara uyğun inkişafına zəmin yaradar (European Court of Human Rights, 2004; European Court of Human Rights, 1999; European Court of Human Rights, 2004; European Court of Human Rights, 2023).

Beləliklə, *res judicata* və vahid məhkəmə təcrübəsi prinsipləri hüquqi müəyyənliyin effektiv təminatıdır. Bu istiqamətdə həm normativ-hüquqi baza, həm də məhkəmə orqanlarının praktiki fəaliyyəti daim təkmilləşdirilməlidir (Venice Commission, 2020). Bu yanaşma hüquq dövlətinin sabitliyini möhkəmləndirəcək və məhkəmə sisteminə ictimai inamı daha da gücləndirəcəkdir (Əliyev, 2022).

Ədəbiyyat

1. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Əlavə Protokollar. (2022). Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu.
2. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu. (2021). Hüquqi müəyyənlik prinsipi və məhkəmə təcrübəsinin vahidliyi barədə qərar.
3. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu. (2023). Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında qərar.
4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. (2023). Qanun.
5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. (2023). Hüquq Ədəbiyyatı.
6. Bobek, M. (2014). The Court of Justice of the European Union and the doctrine of precedent. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 16, 321–345.
7. Council of Europe, Consultative Council of European Judges (CCJE). (2009). Opinion No. 12 on the role of courts with regard to the uniform application of the law.
8. Əliyev, T. (2022). Ali Məhkəmənin presedent rolu: Azərbaycan təcrübəsi. *Hüquq və İctimaiyyət*.
9. European Court of Human Rights. (1999). *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95, ECHR 1999-VII.
10. European Court of Human Rights. (2004). *Assanidze v. Georgia* [GC], no. 71503/01, ECHR 2004-II.
11. European Court of Human Rights. (2020). *Farzaliyev v. Azerbaijan*, no. 29620/07.
12. European Court of Human Rights. (2023). *Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights: Right to liberty and security*. Council of Europe. <https://ks.echr.coe.int/>
13. Lenaerts, K. (2007). The principle of legal certainty in EU law. *European Law Review*, 33(1), 3–18.
14. Məmmədov, C. (2021). Hüquqi müəyyənlik prinsipi və məhkəmə hakimiyyəti: Milli doktrina baxışı. Hüquq Ədəbiyyatı.
15. Stone Sweet, A. (2004). *The judicial construction of Europe*. Oxford University Press.
16. Taruffo, M. (2009). Legal certainty and the European Court of Human Rights. In M. Andenas & D. Fairgrieve (Eds.), *Tom Bingham and the transformation of the law* (pp. 391–412). Oxford University Press.
17. Tsvina, T. A. (2019). Principle of legal certainty in civil procedure: Theoretical and practical study. *International Journal of Law, Language & Discourse*, 9(2), 42–58.
18. Tsvina, T. A. (2020). Realization of *res judicata* principle in civil proceedings: The experience of foreign countries. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/342371312>
19. Venice Commission. (2020). Təvsiyələr: Avropa Məhkəməsi qərarlarının icrası haqqında. Council of Europe.
20. Zurn, M., & Nollkaemper, A. (2021). Principles of legal certainty in international and European law. *European Journal of International Law*.

Daxil oldu: 15.02.2025

Qəbul edildi: 07.06.2025